

Statsrådet Palmes anförande
1 maj 1967 i Göteborg och
Mölndal.

Andreas Papandreou - grekisk parlamentsledamot - misshandlas och arresteras och hans 14-årige son hotas brutalt av polisen. Med honom drivs tusentals människor i fängelse därför att de kräver fria val och rättvisa åt fattiga människor. Det är Grekland i april 1967.

John Nkomo från Bulawajjo arresteras en morgon kl. 4. Han förs till ett förvisningsläger. Någon orsak till arresteringen har icke angivits. Någon dom har icke avkunnats. Hans familj står utan försörjning. Hans hudfärg är svart. Det är Rhodesia i april 1967.

En tioårig pojke vallar familjens getter på åkerfälten. Han hinner inte fly till det skyddande betongröret eller hålan i marken. Så han dödas av det amerikanska flygplanets bomber. Vi känner inte hans namn. Men han har många olyckskamrater. Det är Vietnam i april 1967.

Detta är bilder ur verkligheten. De ligger oss nära. Ty bilderna når oss i vardagsrummet på TV-skärmen, i tidningsspalterna på morgonen. Det budskap de förmedlar kan vi inte helt stänga ute.

Ändå kanske de ter sig avlägsna, nära nog exotiska. Ty de speglar en verklighet som är långt borta från den stabila demokratins, den dynamiska ekonomins och den sociala välfärdens vardag. Skillnaden är enorm. Är det någonting som vi i Sverige kan uppleva inte bara som ett ständigt flimmer på ögats näthinna utan också med känsla och engagemang?

Låt mig då ta ännu en bild ur verkligheten. Så här: "De minskade brödransonerna . . . och bristen på andra livsmedel hade bland arbetarna skapat en förtvivlad stämning. Vissa oorganiserade demonstrationer hade redan förekommit . . . Till sist urartade det till kravaller varvid fönsterrutor i butikerna sönder-slogs och varorna bortfördes . . . Slutligen ingrep militären . . . och rensade gatorna . . ."

Bilden kunde vara hämtad från Grekland, Vietnam eller Sydafrika. Men den är från Göteborg. Det är ett citat ur Arbetarkommunens årsberättelse för år 1917. Det hände för precis 50 år sedan. Längre tillbaka är det alltså inte.

Några dagar senare samlades man till demonstrationer den 1 maj. Det var en orolig tid. Det ryska självhärskardömet hade nyss brutit samman. Dubbelmonarkien Österrike-Ungern stod inför sitt fall. I Tyskland jäste det. Kejsaren hade ännu 18 månader kvar på sin tron. "Vågen stiger" sade Hjalmar Branting på Gärdet i Stockholm. "Demokratins våg". Det var den sociala frigörelsens våg som sköljde in över Europas gamla självhärskardömen och privilegiesamhällen.

Har i Göteborg samlades massorna i större omfattning än någonsin. Men inte för kravaller eller fönsterkrossning utan för att i en fredlig demonstration visa arbetarrörelsens politiska styrka. Tåget gick mot Heden. Jag citerar ånyo Arbetarkommunens årsberättelse: "Före tåget gick en avdelning barn med vita flaggor på vilka lästes Bröd och Fred. Den avdelning som var beräknad att fyllas av några hundra svälde ut till 2.000 barn. I spetsen för själva demonstrationståget gick socialdemokratiska kvinnoförbundets medlemmar med demonstra-

tionsfanan framför på vilken man kunde läsa: Fred - Bröd.

Vad tror ni den fattige bonden i Vietnams byar i dag har för drömmar och förhoppningar inför framtiden? Eller afrikanen som från svälten i reservaten med arbetspasset i fickan söker sig in mot Sydafrikas förslummade storstäder på jakt efter arbete? Eller arbetaren i Asturiens gruvor som möts av fascismens poliser när han söker ställa krav? Eller bonden i Grekland, fattig, förtryckt? Vi vet inte exakt. Men förmodligen detta: att slippa ett krig som i oändlighet och till förbannelse förföljer honom utan att han kan fly, att slippa den ständigt malande skräcken för förföljelse. Att få arbete eller en bit jord för att kunna dragligt försörja sig och sin familj, att bli erkänd i sitt mänskliga värde och i sina mänskliga rättigheter. Eller så enkelt som det överhuvud kan sägas: bröd och fred.

Kraven är enkla. De växer fram ur en social verklighet, ur människornas upplevelse av den verkligheten och deras vilja att förändra den.

En framstående svensk författare - Carl Jonas Love Almqvist - skrev en gång att det som skiljde svensken från andra folk i Europa var att han var ämnad till fattigdom. Slutsatsen låg nära till hands. Sverige var då ett av Europas fattigaste och mest efterblivna länder. Det blev annorlunda. En av orsakerna därtill är utan tvekan att de folkliga rörelserna vägrat att se eländet och orättvisorna som en obönhörlig naturlag. Samhället kunde och måste förändras.

I dag lever de flesta människor i världen i en fattigdom så djup att den är svår för våra trubbiga

sinnen att fatta. En resenär från svenskt 1800-tal skulle kanske känna igen sig. Den ter sig överväldigande i förhållande till våra möjligheter att hjälpa. Det kan ligga nära till hands att säga att de fattiga folken har en framtid utan hopp om förbättring. Hjälpen kan på sin höjd lindra men inte ändra. Eländet är i grunden obönhörligt nu och för alltid.

Den svenska fattigdomen var inte ödesbestämd. Fattigdomen i Asien, i Afrika, i Latinamerika är heller inte ödesbestämd. Det har dessa folk nu lärt sig. Om följderna av denna insikt handlar många av motsättningarna i dagens värld.

De koloniala våldena har steg för steg brutit samman, alltid efter lång kamp och ofta efter blodiga strider. Kampen för nationellt oberoende har varit förbunden med drömmen om en bättre tillvaro. De nationella befrielseörelserna i de fattiga länderna har velat skapa ett nytt samhälle. Därför krävde de rätten att själva få bestämma om sin framtid. De såg det koloniala beroendet som ett hinder för ekonomiska framsteg, ett värn för privilegier och orimliga klasskillnader.

Stundom har nationellt oberoende också i praktiken kommit att betyda inledningen till social frigörelse. När kolonialmakten drog sig tillbaka föll också det feodala systemet. Jord kunde fördelas. Ekonomiska framsteg i en mindre ensidig ekonomi begynnas. Sociala reformer påbörjas. Men bilden är långtifrån entydig. I andra länder betydde självständigheten att de sociala motsättningarna med ökad skärpa trädde fram i ljuset. Det nationella oberoendet blev startpunkten för en ny kamp, en kamp för sociala förändringar. Andra länder

som sedan länge vunnit självständighet uppvisar än i dag - stundom i särskild grad - stagnationens och privilegiesamhällets alla kännetecken.

Det är självklart att den sociala omvälvningen av de besuttna i dessa länder uppfattas som ett hot. Rättvisekraven riktar ju sin udd mot dem som har privilegier att mista. Men de nationella motsättningarna har ofta fått en internationell återverkan. De privilegierade har sökt skaffa sig vänner.

Det finns för det första icke en reaktionär regim i världen som inte framställer sig själv som ett bålverk mot kommunismen, ett fast värn mot en förmodad internationell konspiration. Regimens bestånd framställs därmed som en ideologisk fördel och framför allt som ett strategiskt intresse för västerns demokratier i kraftmätningen mellan globala system och maktblock. Militär hjälp, flygbaser och pakter framställs som en bekräftelse och ett stöd - även av regimen.

Det finns för det andra knappast någon reaktionär diktatur i världen som inte söker framställa sig som garant för en jämn råvarutillförsel till de rika länderna och en vänskaplig inställning till utländskt kapital. I och för sig behövliga investeringar i fattiga länder kan därmed leda till - och har i beklämmande fall lett till - en intressegemenskap med regimer som motsätter sig sociala förändringar. Den katolska kyrkans överhuvud har nyligen i ett budskap varnat för "en penningens imperialism" som leder till diktatur.

För det tredje hör vi ständigt parollerna eka från högerdiktaturer världen över: Vi garanterar lugnet,

vi slår vakt om freden, vi förhindrar anarki och upplösning. För några dagar sedan proklamerade t.ex. den grekiska militärdiktaturen som sitt främsta mål att värna den sociala stabiliteten. Men det är en bedräglig stabilitet som vilar på den polisiära maktens övervåld och som endast kan leda till att omstörtningen blir så mycket mera brutal och våldsamt när den en dag oundvikligen kommer.

Denna utveckling kan skönjas i många delar av världen - i Afrika, i Asien, i Latinamerika, i Europas sydliga hörn. Den ställer enligt min mening demokratier-na inför ett nästan outhärdligt moraliskt och politiskt dilemma. Vi känner med rätta avsky inför de brutala övergreppen mot enskilda människor i kommunismens diktaturer. Vi har sannerligen ingen anledning att främja någon stormakts territoriella expansion. Men det kan inte innebära att vi måste godta eller till och med stödja oförrätter som drabbar andra folk. Det kan hos miljoner människor - som vi vill vinna för demokratins idéer - skapa föreställningen att demokratin är en tunn polityr, en nattis som torftigt döljer stormakternas traditionella intressekonflikter. Det kan ge intrycket att demokratin är ett privilegium som är de välbeställda folken förunnat och för vars skull de fattiga länderna måste bära offer. De kanske ställer frågan: Hur många fattiga folk måste förtryckas av militärernas juntor innan de rika ländernas demokrati kan anses vara tryggad? De kanske också frågar: Är det dessa Edra demokratiska idéer som värnas i Vietnams byar och vid Haiphongs oljedepåer? Och vad svarar vi då?

Frågan gäller också demokratin som fredlig metod. Vi talar alltid och med rätta med fredens och försoningens röst, vi vet av egen erfarenhet att den fredliga inväxandets metod säkrast leder till framgång. Demonstrationen i Göteborg för 50 år sedan präglades av "stramhet och värdighet" säger årsberättelsen. Många av demonstranterna hade själva inte rösträtt. Men de hade självförtroende, förvissningen om att arbetarrörelsen med fredliga medel skulle kunna förändra samhället.

Men tänk om man mötts av ett hårdnackat, benhårt motstånd från den bestående ordningens försvarare. Tänk om det kulsprutekompani som lär ha varit förlagt till Nationalmuséums källare hade fått order att gå till angrepp mot fredliga demonstranter, om man med våld hade slagit ned demokratis och den sociala rättvisans krav.

Hur hade rörelsen då reagerat? Den generation som då bar ansvaret slapp ge svaret på frågan och vi kan det naturligtvis inte.

Men det är just den situationen människorna i land efter land ställs inför. Förtrycket och hungern skapar bitterhet och desperation. Ur förtvivlan spirar hat och våld. Det är en stor insats för freden som de folkledare gjort, som i rasförtryckets och det koloniala herraväldets länder sökt välja den fredliga utvecklingens väg. Men demokrati, politisk frihet och elementära rättigheter har en chans att överleva endast om de förenas med viljan till ekonomisk och social utveckling, med förmågan att bryta ner gamla klassamhällen till ökad jämlikhet. En demokrati som inte förmår ge

människorna bröd vilar i sanning på bräcklig grund. Och den som möter fredliga krav med våld kommer ofrånkomligen att skörda desperationens och förbittringens stormar. Vi som haft förmånen av en utveckling i fred har föga rätt att fördöma dem som, när alla andra utvägar synes stängda, i förtvivlan kan tvingas till våld.

Denna problematik återfinner vi i många länder. Vi finner den bl.a. i knektvåldets Grekland. I rasförtryckets Sydafrika. Den illustreras med oändlig tragik i dagens Vietnam.

Vietnam var ett feodalt samhälle med gamla kulturtraditioner. Ofta hamnade landet under främmande herravälde. Dess historia präglas av ständiga bondeuppror mot främmande härskare och inhemska fogdar.

För 100 år sedan blev landet en del av Frankrikes koloniala imperium. Under andra världskriget ockuperades området av Japan. När Japan föll proklamerade Ho Chi Minh en oberoende republik. Men fransmännen återvände för att försvara sina koloniala intressen.

Efterhand blev USA allt mera indraget i det franska kolonialkriget och övertog den övervägande delen av krigskostnaderna. USA:s engagemang i Indokina skedde under starka protester och ihärdiga varningar från två amerikanska senatorer som sedermera som presidenter skulle få skörda den bittra frukten av föregångarnas politik. Den ene var John F. Kennedy. Den andre var Lyndon B. Johnson.

1954 drog sig Frankrike bort från Indokina. Vid en internationell konferens i Genève delades Vietnam provisoriskt. Men inom två år skulle fria val

och återförening äga rum. Men det blev inga fria val. Det blev ingen återförening. USA engagerade sig allt djupare i stöd för en regim i Sydvietnam som de hoppades skulle få folkets stöd men som istället blev folkets förtryckare. Och så blossade upproret änyo upp med full styrka. / Striderna i Vietnam började som ett inbördeskrig. De har blivit en omfattande konflikt med världens väldigaste militärmakt som en av de agerande. Upptrappningen har gått vidare med obeveklig kraft. 1961 fanns i Vietnam 1.400 amerikanska soldater, 1967 var det 440.000.

Kritiken har varit hård mot den amerikanska Vietnampolitiken, skarpast och mest inträngande från ledande personligheter inom Amerikas egna gränser.

Man har ifrågasatt den verklighetsuppfattning - föreställningarna om utländsk aggression, om riskerna för freden, om det vietnamesiska folkets önsknings - som varit den angivna förutsättningen för det egna landets inblandning.

Man har angripit de strategiska tankegångar som varit vägledande för sättet att inleda, föra och ständigt öka intensiteten i krigsinsatserna.

Man har satt i fråga den moraliska rätten för en stormakt att bestämma vilken ideologi ett annat folk skall ansluta sig till och metoden att kämpa för frihet genom att förena sig med krafter som förrekar friheten.

Förhören i den amerikanska senaten, som om några dagar utkommer i svensk översättning, blev en verkliga tribunal i Vietnam-frågan. Ty där ställdes de ansvariga - genom det instrument som televisionen

utgör - till redovisning inför den allmänna opinionens tribunal.

Även i vårt land har Vietnam-kriget djupt engagerat och upprört opinionen. Men vill man påverka opinion och handlande måste även en hård kritik få sin prägel av den "stramhet" och "värdighet" som kännetecknade de arbetare som samlades till demonstration här i Göteborg 1 maj 1917.

Jag har intet till övers för skenprocesser. Skymford kan inte övertyga och hot talar aldrig till förnuftet. Det kan endast skymma blicken för att kritiken i själva verket vinner stöd av en växande opinion över hela världen och framför allt bland ungdomen bärs upp av en moralisk indignation och en inlevelse i fattiga människors villkor som jag tveklöst betraktar som en vital och levande ideell kraft i vår demokrati.

Vi vill fred i Vietnam. Vi vill självständighet och social rättvisa åt Vietnams folk. Vi hoppas att dessa mål kan nås på förhandlingens väg. Kriget i Algeriet slutade inte med seger respektive nederlag. Konflikten löstes upp vid förhandlingsbordet där båda krigförande var representerade. Det var en förnuftets seger och just därför medförde den kraftig ökad prestige för båda parter.

För dagen är det två önskemål som måste ställas i förgrunden, därför att de ter sig som avgörande förutsättningar på vägen till förhandling och fred.

Bombningen av Nord-Vietnam måste upphöra. Den ständiga upptrappningen av kriget för oss dag för dag allt närmare randen till den ohyggliga katastrofen, ett storkrig. En demokratisk stormakt kan aldrig vinna seger genom att förintä ett litet folk. Härondagen i

den amerikanska senaten citerades en av generalerna i antikens Rom som sade: "Vi skapade en öken och kallade den fred."

Befrielsefronten måste erkännas som likaberättigad part vid förhandlingsbordet. Det går inte att upp-
rätthålla föreställningen att FNL saknar varje egentligt stöd hos folket. I så fall hade kriget sedan länge varit slut. En amerikansk författare citerar en av FNL:s sånger:

Vi är bönder i soldatkläder
Vi kämpar för en klass som förtryckts i tusentals år
Våra lidanden är folkets lidanden.

Så **har** general Ky nog aldrig sjungit. Men vi behöver inte ha någon bestämd uppfattning om FNL:s karaktär. Det är svårt. Det räcker att konstatera att utan dess medverkan kan det aldrig bli en förhandling som leder till fred.

Kraven riktar sig mot Amerika och lätt kommer beskyllningar för anti-amerikanism. Men det är ett ofrånkomligt faktum att USA måste ta första steget om det alls skall bli fred. Och det kan aldrig vara anti-amerikanism att hysa förväntan om att världens ledande stormakt skall ha förmågan till ansvar och förnuft och att känna förhoppning om att världens på många sätt vitalaste demokrati även utanför landet skall kunna leva upp till sina demokratiska ideal. Det innebär tvärtom ett uttryck för solidaritet med de många amerikaner som i en svår situation på ett så lysande sätt hävdar bilden av ett Amerika präglad av generositet och inlevelse och - med William Fulbrights ord - en positiv inställning till den sociala revolutionen världen över.

X X X

"Bröd och fred" stod det på demonstrationens fanor för idag fentio år sedan. Det var framför allt unga människor som samlades kring den framväxande arbetarrörelsens paroller. "Vågen stiger" sade Hjalmar Branting, "demokratins våg". Och det var främst ungdomen som gav vågen styrka. De unga gick till storms mot ett gammalt privilegiesamhälle. Drömmen om jämlikhet, solidariteten med de fattiga, eftersatta och förtryckta var drivkraften.

Den tidens unga hälsar vi nu som rörelsens pionjärer. Många av dem går ännu idag i våra led. Vi hyllar dem för en skapande gärning i demokratins och socialismens tjänst.

Det är i grunden samma idéer som ger styrka åt dagens demonstration. Men perspektivet blir delvis annorlunda därför att det svenska samhället är ett annat och därför att världen har kommit oss så nära. Kravet på jämlikhet, solidariteten med de förtryckta och förföljda, med de fattiga och plågade känner allt mindre de gränser som dras upp av nationer och kontinenter. Återigen är det de unga människorna som går i spetsen när vågen nu stiger för internationalismens idé, för den demokratiska socialismens vision om solidaritet och rättvisa.

Visst kan läget i världen ge anledning till pessimism. "I sanning vi lever i dystra tider", sa' Berthold Brecht under 30-talets mörka år. Ordet kan upprepas idag. Rasförtryck i Sydafrika. Terror i Angola. Fascism i Spanien. Knektvälde i Grekland.

Krig i Vietnam. Muren i Berlin. Kommunistiska diktaturers övergrepp. Förtryck av enskilda människor för deras hudfärgs skull, för deras övertygelses skull, för deras frihetslängtan och för deras krav på social rättvisa. Och framför allt: hungern, fattigdomen, och det allt djupare elände som är människors villkor.

Till synes går oförrätten segrande fram. Till synes går vi mot allt ondare tider. Har då protesten en mening, orden en klang, handlingen en innebörd?

Förtvivlan är inte detsamma som uppgivelse.

Förpliktelsen att bekämpa oförrätten står alltid kvar. Historien visar att tyranner har fallit, de starka blivit svaga, de oövervinnliga lidit nederlag. Och alltid därför att enskilda människor i trotsig oförvägenhet vagrat att böja sig för det till synes oundvikliga. Därför har de till sist segrat.

Det lilla landet och en rörelse som bärs upp av demokratiska ideal har därför en förpliktelse att ge sin mening till känna. Därför reser vi våra krav: Frihet för de politiska fångarna i Grekland och demokrati åt Greklands folk. Fred i Vietnam och självständighet åt Vietnams folk. Slut på det avskyvärda rasförtrycket i södra Afrika. Frihet åt Sydvästafrika.

Vi kan också hänvisa till erfarenheten av praktiskt samhällsbygge. Dystra förutsägelser om människans natur och samhällets förmenta naturlagar var konservatismens bundsförvanter även här i landet. Dess spådomar kom på skam. Arbetarrörelsen har i praktisk gärning visat det sociala framstegets möjlighet. Visst har vi ännu mycket av klassgränser här i landet, av brister och oförrätter mot enskilda människor, bristande trygghet för dem som

arbetar i verkstäder och på kontor. Men resultaten kan ingen förneka, och de ofullkomligheter som återstår skall vi angripa med vitaliteten hos en rörelse som för-
mår se framåt i en offensiv för arbete och utveckling, trygghet. Det råder ingen som helst tvekan om att i alla dagens politiska frågor av väsentlig betydelse är det socialdemokratien som har initiativet mot en passiv och förstockad borgerlighet. Jordbruket, bostäderna, markfrågan, försvaret - på punkt efter punkt är det vi som driver utvecklingen framåt. Och våra borgerliga motståndare vågar inte annat än att följa, skall vi säga att hanka sig efter. Vi vill gå vidare framåt. Satsa på teknik, utveckling, framsteg. Men vi kan inte godta att några skall betala framstegen för oss alla med otrygghet, arbetslöshet, låg standard. Därför sätter vi den fulla sysselsättningen, arbetsmarknadspolitiken, näringspolitiken i centrum - som ett praktiskt uttryck för solidaritetens idé. Och som alltid är det den fackliga och politiska arbetarrörelsen som leder utvecklingen.

Allt detta har också sin internationella betydelse. Vad är det som säger att den utveckling som varit oss förunnad inte skall vara möjlig, ja egentligen självklar, även för andra folk? Därför är det också vår uppgift att ständigt på nytt bevisa det sociala framstegets möjlighet, att visa att klassamhället inte är något ödesbestämt, att det går att skapa ett samhälle med vidgad solidaritet och en djupare gemenskap. Att människorna i demokratisk ordning gemensamt kan påverka sin framtid. Och inte kan vi med någon skärpa tala om utjämning mellan nationerna om vi vrider klockan tillbaka mot ökade klassgränser här i landet. Och inte kan vi tala om solidaritet över grän-

serna om vi glömmer solidariteten med dem, som har det fattigt och svårt inom våra egna gränser.

Socialismen bygger sin övertygelse på att människans sociala villkor går att förändra. Den övertygelsen är grunden för vår framtidstro. Den förpliktar till handling. Och kan vi inte nå det omöjliga så kan vi i varje fall steg för steg vidga det möjligas gränser. Därmed binds vision och verklighet samman.

Låt oss därför här i vårt land bryta ner klassgränserna, vidga tryggheten, fördjupa solidariteten och slå tillbaka en borgerlig konservatism.

Låt oss därför ute i världen - mot militärjuntor och förtryckare - hävda fredens, solidaritetens och den sociala rättvisans idéer.